

ФАКТОРИ РОЗВИТКУ СИРОВИННОЇ БАЗИ ЦУКРОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ В ЧЕРНІГІВСЬКІЙ ГУБЕРНІЇ У ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

Стаття присвячена аналізу етапів становлення сировинної бази цукрової промисловості. Досліджено становище буряківництва в дореформеній і пореформеній періоди. Доведено залежність розвитку сировинної бази цукрових заводів від процесу їх комерціалізації. Визначені фактори формування географії буряківництва та його еволюції.

Ключові слова: цукрова промисловість, Чернігівська губернія, буряківництво, плантації.

Розвиток сучасної ринкової економіки України неможливий без теоретичного обґрунтування соціально-економічних процесів, їх передбачення на майбутнє на основі реальних моделей економічного розвитку. Важливе місце при розробці стратегії економічного розвитку держави має займати етап вивчення та аналізу відповідного історичного досвіду.

Для сучасної України, яка наразі знаходиться на етапі розбудови демократичних засад функціонування ринкової економіки, досить цікавим є досвід ХІХ – початку ХХ ст. Саме в цей період промисловість українських губерній Російської імперії пройшла еволюцію соціально-економічних відносин, при цьому демонструючи неспинне нарощення виробничих потужностей. Показовою в цьому плані була цукрова промисловість. Наразі ж галузь переживає етап відновлення після економічної кризи 90-х рр. ХХ ст., спричиненої переходом від командно-планової до ринкової економіки. Цей процес призвів до системного руйнування сировинної бази цукрової промисловості – ключового чинника функціонування галузі. Саме через наявність споріднених рис – трансформаційного характеру господарства та формування ринкових відносин – досвід подолання кризових явищ в економіці у ХІХ – на початку ХХ ст. залишається актуальним і сьогодні.

Сучасна українська історіографія охоплює досить широкий перелік питань досліджуваної проблематики: державної політики в галузі цукрової індустрії, техніко-технологічної модернізації галузі, соціальної структури учасників виробництва, благодійної діяльності цукрозаводчиків. Загальна оцінка розвитку цукрової промисловості в Україні була дана такими істориками, як В.А. Смолій [1], О.П. Реєнт [2], Т.І. Лазанська [3], М.М. Москалюк [4], Р.В. Буравченко [5] та ін. Регіональний аспект становлення галузі висвітлений у працях Л.Е. Раковського [6], О.В. Крупенко [7], М.М. Чумака [8] та ін. З'являються публікації, в яких започатковано окремі дослідження проблеми еволюції сировинної бази цукроваріння та історії селекційних досліджень (В.В. Олянич [9], А.О. Михайлик [10], Н.М. Ткаченко, І.Й. Кравченко [11], О.О. Мазур [12]). Проте, незважаючи на значні

наукові напрацювання, проблема розвитку сировинної бази цукрової промисловості конкретних регіонів, зокрема Чернігівської губернії Російської імперії, знайшла лише часткове висвітлення у працях дослідників.

Мета даної статті полягає в тому, щоб на основі наукової літератури та джерел дати оцінку становищу сировинної бази цукрового виробництва Чернігівської губернії в ХІХ – на початку ХХ ст. та визначити фактори її розвитку.

Найпершою і до початку ХІХ ст. найголовнішою сировиною цукроварень Російської імперії була цукрова тростина. Її виробництво зосереджувалось у двох регіонах – Америці та Азії. Центром першого була Вест-Індія, зокрема острів Куба; щодо азійського виробництва, то найбільшого поширення воно здобуло на острові Ява. Ввізна сировина обумовлювала високу вартість виробництва цукру в Росії, тому цукрозаводчики вдалися до альтернативних способів виготовлення даного продукту, зокрема до вже поширеного на той час в Європі цукробурякового виробництва. Активний розвиток нової галузі промисловості не лише в Росії, а й в інших країнах призвів до того, що уже в 1883/1884 виробничому році світове виробництво бурякового цукру вперше обігнало тростинний – 146429220 пуд. проти 143032460 пуд. [13, с. 20]. На території українських губерній, зокрема на Чернігівщині, ніколи не функціонувало жодного виробництва тростинного цукру, тому далі мова йтиме лише про цукробуряковий підприємства та їх сировинну базу.

Цукрові заводи – це виробництва галузі переробної харчової промисловості, які включають в себе два етапи: землеробський і власне фабричний [14, с. 23]. У процесі їх функціонування провідну роль відігравав цукровий буряк – сировина, із якої власне і вироблявся цукор. Як писав наприкінці ХІХ ст. один з дослідників цукробурякової промисловості, «найважливіша умова для успішного розвитку цукрового заводу – це мати цукровий буряк доброї якості, в достатній кількості, постачання якого обійшлося би дешево» [15, с. 64].

Якість буряку, а відповідно і вміст у ньому цукру, напряму залежить від якості ґрунтів. В «Отчете о состоянии межевания Черниговской губернии» за 1870 р. подана детальна характеристика земельних ресурсів Чернігівщини, з якої зрозуміло, що найбільш придатними для землеробства є центральні та південні регіони губернії [16, с. 187–190]. І дійсно-таки ще М.О. Домонтович писав, що буряківництвом займалися в основному в Новгород-Сіверському, Глухівському, Кролевецькому, Борзенському, Сосницькому, частково Мглинському та Чернігівському повітах, решта ж була задіяна в цьому процесі значно менше. Також автор указував, що найкращий за своїми цукровмісткими властивостями буряк росте на піщано-глинистому ґрунті. При вирощуванні на чорноземі він має менший вміст цукру, проте більше білковини, яка спричинює чутливість рослини до погодних умов. Саме різниця в ґрунтах та кліматичних умовах була причиною того, що в південних повітах переважавав більш пізній

посів буряку [17, с. 225]. З цього можемо зробити висновок, що природні умови Чернігівської губернії дозволяли організувати буряківництво. Цікавим питанням є те, хто ним займався і яким чином даний ресурс надходив на цукрові заводи.

Так як цукрові підприємства спочатку відкривались на основі поміщицьких господарств у якості додаткового джерела доходу, то і буряк вирощувався у власному господарстві або ж на землях кріпаків. Якщо ж у поміщика виникала потреба розширити площу засівів, він, замість оренди нових ділянок, заохочував сусідні поміщицькі та селянські господарства до буряківництва. Найчастіше восени селянам і поміщикам-землевласникам цукрозаводчик сплачував завдаток, а інколи й постачав бурякове насіння. Плантатори в свою чергу зобов'язувались засівати конкретно визначену ділянку землі. Хоча землі Чернігівської губернії, віддані під буряківництво, і знаходились у своїй більшості в цукрових виробників, проте частка плантаторських посівів була теж досить значною – 45,7% [18, с. 118, 170]. У 1848/1849 виробничому році українські цукрові промисловці придбали для своїх підприємств 252,2 тис. берк. буряку. Відповідний показник Чернігівської губернії складав 81 тис. берк. або 27,4% від загальної кількості придбаної цукрозаводчиками Наддніпрянщини сировини. Найбільше закупили буряку підприємці Київщини – 121,5 тис. берк., найменше – виробники Волині та Херсонщини – близько по 1 тис. берк. [18, с. 171]. Уже в 1860 р. цукрозаводчики українських губерній придбали для своїх виробництв близько 1502 тис. берк. буряку, що на 83% більше, аніж десятиліттям раніше. З них на Чернігівську губернію припадало 220,1 тис. У порівнянні з іншими губерніями цей показник був досить високим. Найбільше закупили буряку промисловці Київщини – 916,4 тис. берк. та Поділля – 252,9 тис. берк. Найнижчим даний показник був у Полтавській губернії – 22,1 тис. берк., а також лише на власній сировині працювала єдина цукроварня Херсонщини. Решта буряку була закуплена цукрозаводчиками Харківської та Волинської губерній [19, с. 66].

У 30-х рр. XIX ст. Росія переживала манію винаходів у цукровій промисловості. Цьому сприяла урядова політика заохочень – міністерство фінансів видавало привілеї винахідникам на виключне право користування своїми новачками протягом певного періоду часу. Лише в 1830 р. було видано аж п'ять таких винагород [18, с. 117]. Доволі цікавим є факт пошуку цукрозаводчиками додаткових джерел добування цукру з інших сільськогосподарських рослин, зокрема з картоплі. Подібними експериментами переймалися виробники саме в 30-х рр. XIX ст. – в період «цукрової ейфорії» та манії винаходів. Цукровари стверджували, що картопля як сировина для виробництва є набагато якіснішою за буряк, адже не потребує додаткового очищення та вибілювання. Проте через низький рівень вмісту цукру в картоплі дослідження в даній сфері поступово припинилися [20, с. 31]. Зате все більшої популярнос-

ті набували пошуки вдосконалень у сфері буряківництва – селекційні експерименти задля виведення найбільш цукровмістких та швидко достигаючих буряків, пошуки найбільш придатного ґрунту для посівів та експерименти з добривами [21, с. 39]. Уже в кінці 40-х рр. XIX ст. посіви буряку на території України витіснили посіви інших технічних культур, таких як конопля, частково тютюн, та промислове тваринництво, яке вимагало залучення значної території під пасовиська [22, с. 2]. Зменшення частки останнього в подальшому призведе до появи дефіциту в добривах та популяризації трипільного землеробства.

Після ліквідації кріпосного права поміщики, які мали намір продовжувати цукроваріння, були полишені дармовою робочою силою і змушені були або ж закуповувати сировину в селян чи сусідніх господарствах, або налагоджувати створення власних бурякових плантацій уже на ринкових умовах. У перші десятиліття пореформеної доби була поширена практика примусового вирощування селянами буряків за рахунок викупних виплат [23, с. 88]. Це частково компенсувало втрати поміщиків. Проте з відокремленням цукроварень в окремі господарські одиниці та з переходом їх на капіталістичну основу змінились і джерела надходження сировини на виробництво. Буряки тепер постачались в основному з плантацій або з економій. Плантаторами найчастіше виступали селяни близьких до заводу сіл, в яких підприємства закуповували буряк безпосередньо або через посередників, що було рідкісним явищем. Зазвичай восени або навесні завод розсилав по селах своїх агентів, які укладали письмові домовленості з кожним господарем (артіллю ти сільською громадою) та виплачували аванс. Таким чином завод, закуповуючи в селян невеликими партіями сировину, формував навколо себе район із поселень, що в основному займались буряківництвом. Кордони цих районів не були сталими: одні села переставали займатись даним видом господарської діяльності, інші ж навпаки – починали, треті могли змінювати свого покупця та переходити під сферу впливу іншого заводу [24, с. 352]. На 1894 р. відстань від заводу до плантацій варіювалась від 1 до 60 верст, а кількість залучених до буряківництва поселень – від 11 для Парафіївського заводу до 32 для Костобобрського. У середньому по губернії цей показник становив 20 поселень на завод [25, с. 364–365].

Буряком з економій називали той, що вирощувався безпосередньо на ділянках при підприємствах. Традиційно він вважався якіснішим за плантаторський, проте більшість заводів використовували на виробництві в основному селянську продукцію. Це було пов'язано зі значними затратами на заробітну платню найманих робітників, які б працювали на заводських плантаціях, та на утримання худоби й реманенту. Саме через це більшість землі, зайнята буряківництвом, в Чернігівській губернії була плантаторською. Основна мотивація цукрозаводчиків у використанні селянської продукції – «мати більш дешевий продукт і звільнитися від претензій ви-

могливих великих землевласників» [22, с. 2]. Загалом питома вага економічних земель у період з 1861 по 1917 р. зменшилась на 63% [15, с. 67]. Частка ж плантаторських посівів у 1882 р. становила аж 80%, у 1883 р. – 70%, 1884 р. – 63%, 1885 р. – 57%. Винятками можуть бути лише виробництва південних повітів, які в основному працювали на власному буряку (Парафіївський та Миколаївський заводи) [24, с. 351–353]. Якщо ж говорити про загальну площу земельних ділянок Чернігівської губернії, задіяних у буряківництві, то в період з 1881 по 1894 р. їх частка збільшилась на 46% [25, с. 364].

К.Г. Воблий у своїх працях подає іншу класифікацію бурякових посівів – виокремлюючи заводські і плантаторські ділянки, останні він поділяє на селянські та власне плантаторські. Плантаторами К.Г. Воблий називає поміщиків, господарства яких працювали на цукрові заводи, вирощуючи буряк [26, с. 62]. І хоча це уточнення ніяким чином не змінює картини з сировинною базою, проте до певної міри конкретизує джерела надходження основного ресурсу на цукрові виробництва.

У дореформений і перші десятиліття пореформеного періоду буряківництво було основним фактором географії цукрової промисловості. Для постачання сировини на заводи активно використовувався гужовий транспорт. Частково використовувались річки Дніпро і Десна, проте вантажообіг обмежувався сировиною для рафінадних заводів, яка надходила з інших губерній, або ж уже готовою продукцією. Через те, що швидкість руху річкового транспорту значно поступалася залізничному, тому його практично не використовували для перевезень цукрового буряку, який швидко псувався [27, с. 131].

З відкриттям залізниць у Чернігівській губернії – Курсько-Київської (пізніше Києво-Воронізької) у 1867 р., Либаво-Роменської у 1873 р. та Поліської у 1887 р. [28, с. 197] – змінилась не лише кон'юнктура ринку продукції цукрової галузі та її географія, а й становище сировинної бази. Починаючи з 80-х рр. XIX ст., підприємці Чернігівської губернії активно використовують залізницю для постачання сировиною з інших повітів та губерній для своїх виробництв. Уже на середину 90-х рр. XIX ст. цукровий буряк становив 14% від загального товарообігу Києво-Воронізької та Либаво-Роменської залізничних доріг. Останньою найбільше транспортувалось і цукрового піску – 1714 тис. пуд. 1894 р. (14,6% від усіх вантажоперевезень цією гілкою). Трохи менше цукру цього ж року було транспортовано Києво-Воронізькою дорогою – 541 тис. пуд. (6,2% відповідно). Таке значне навантаження цих двох залізниць пов'язане з функціонуванням Корюківського та Воронізького рафінадних заводів, які мали в експлуатації власні залізничні гілки від Либаво-Роменської та Києво-Воронізької доріг відповідно. Очевидно через відсутність цукрового виробництва у північних повітах губернії на момент появи Поліської залізничної дороги вона так і не стала засобом імпорту буряку та мала мізерний товарообіг (0,2% на середину

90-х рр. XIX ст.) цукру-піску [28, с. 223].

Важливим чинником цукрової промисловості була також і врожайність буряку, яка безпосередньо впливала на його ціну. Середня врожайність буряків у Чернігівській губернії в 1848/1849 виробничому році складала 56 берк. з десятини [18, с. 172]. На початку 60-х рр. XIX ст. в центральній частині губернії отримували до 150 берк. з десятини, у північних повітах – до 100 берк., на півдні – до 75 берк. Середня врожайність буряку по всій губернії становила 80 берк. з десятини [17, с. 227]. У 80-х рр. XIX ст. ситуація змінилась несуттєво: на 1881 р. середня врожайність досягала 91 берк. з десятини, у 1882 р. – 88, у 1883 р. – 82. При цьому середні показники врожайності буряку по Російській імперії у вищезгадані роки становили відповідно 99, 100 і 82 берк. з десятини [24, с. 356]. Як бачимо, рівень врожайності буряку в Чернігівській губернії був невисоким. Дореволюційні дослідники при цьому наголошували на більшій ефективності заводських плантацій на відміну від селянських. У 80-х – 90-х рр. XIX ст. середній показник врожайності посівів з економії Чернігівщини становив 94 берк. з десятини, тоді як із селянських – 83 берк. відповідно [25, с. 365]. На початку XX ст. становище змінюється на краще. В період з 1905 по 1909 р. середня врожайність на Чернігівщині досягла 98 берк. з десятини, а з 1910 по 1914 р. – аж 120 берк. Останній показник перевищив навіть загальноімперський, який становив 117 берк. з десятини [29, с. 44]. Проте, якщо порівнювати з досягненнями буряківництва європейських країн, то вітчизняні показники були доволі низькими. Нідерланди в 1911/1912 виробничий рік отримували найбільший в Європі урожай буряку – 210,6 берк. з десятини, Данія мала трохи менше – 204,4 берк., Швейцарія – 191,6, Швеція – 188,4. Найнижча врожайність була у Франції, Німеччині та Сербії – відповідно 120, 119 та 118 берк. буряку з десятини. Щодо Російської імперії, то в 1911/1912 р. з десятини землі в середньому було зібрано 114,6 берк. буряку, що на 15% менше від середнього показника західноєвропейських країн [30, с. 8]. Низька врожайність буряку в Російській імперії є наслідком не стільки незадовільної якості ґрунтів, скільки наявності в російському суспільстві феодальних пережитків, які не дозволяли селянським і поміщицьким господарствам перейти на фермерський тип функціонування. Крім цього низькій врожайності сприяло слабке технічне забезпечення аграрного сектору, адже вітчизняне виробництво сільськогосподарської техніки було незначним, тому виробники закуповували відповідний реманент закордоном, зокрема в Німеччині та Австрії.

Отже, буряківництво було невід'ємною частиною цукрового виробництва. Основними факторами розвитку сировинної бази цукроваріння Чернігівської губернії можна визначити наступні: природні умови та якість ґрунтів, що мало безпосередній вплив на врожайність буряку та його цукровмісткість; державну політику Ро-

сійської імперії, завдяки якій сировинна база цукрової промисловості пройшла еволюцію від виключно поміщицьких плантацій до різноманітних форм взаємодії між цукроварнями та постачальниками буряку; розвиненість транспортної інфраструктури, що обумовлювала джерела надходження сировини на заводи промисловості у різні періоди її існування. У дореформений період поміщицькі підприємства галузі функціонували в основному за рахунок власних ресурсів. У другій половині XIX ст. цукрові заводи губернії віддавали перевагу виробництву з використанням закупної сировини, адже вирощування власної вимагало значних матеріальних затрат. Проте невисокий рівень врожайності та низька якість продукції змушували цукрозаводчиків шукати сировину не лише в Чернігівській губернії, а й за її межами – зокрема постачальниками виступали виробники таких цукрово-бурякових регіонів, як Курська та Харківська губернії [31]. Таким чином, буряківництво виступало одним з основних факторів формування географії галузі, було чинником динаміки ціни на цукор та мало вплив на соціальний аспект цукрової промисловості.

ПОСИЛАННЯ

1. Смолій В.А. Велика реформа 1861 р.: сучасне бачення / В.А. Смолій // Проблеми історії України XIX – початку XX ст. / Інститут історії України, 2010. – Вип. XVIII. – С. 5–10.
2. Ресент О.П. Україна в імперську добу (кін. XIX – поч. XX ст.) / О.П. Ресент. – К.: Інститут історії України НАН України, 2003. – 334 с.
3. Лазанська Т.І. Історія підприємництва в Україні (на матеріалах торговопромислової статистики XIX ст.) / Тамара Іванівна Лазанська; Відп. ред. В.Г. Сарбей / НАН України, Інститут історії України. – К.: Інститут історії України, 1999. – 282 с.
4. Москалюк М.М. Розвиток переробної промисловості у Наддніпрянській Україні в другій половині XIX – на початку XX століття / М.М. Москалюк. – Тернопіль: Видавництво «Рада», 2009. – 336 с.
5. Буравченко Р.В. Історичні умови становлення та розвитку цукрової промисловості в Україні (XIX – початок XX ст.): автореферат дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: 07.00.01 «Історія України» / Р.В. Буравченко. – Черкаси, 2006. – 22 с.
6. Раковський Л.Е. Цукрова промисловість Сосницького повіту другої половини XIX ст. та її вплив на економічне життя населення / Л.Е. Раковський // Сіверянський літопис. – 2001. – № 4. – С. 85–89.
7. Крупенко О.В. Промислове підприємництво у Полтавській та Чернігівській губерніях у другій половині XIX – на початку XX ст.: авторефер. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: 07.00.01 / Крупенко Оксана Василівна; М-во освіти і науки України, Черніг. нац. пед. ун-т ім. Т.Г. Шевченка. – Чернігів, 2014. – 20 с.
8. Чумак М.М. Роль купецького капіталу в технічному розвитку цукрово-рафінадних підприємств Лівобережної України (90-рр. XIX ст. – 1914 р.) / М.М. Чумак // Історичні і політологічні дослідження. Науковий журнал. – 2008. – № 1/2. – С. 223–229.
9. Олянич В.В. Розвиток цукрової промисловості на Лівобережній Україні наприкінці XIX – на початку XX ст.: Дисертаційне дослідження... кандидата історичних наук. – Харків, 2000. – 350 с.
10. Михайлик А.О. Розвиток буряківництва на території Подільської губернії в пореформений період / А.О. Михайлик. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua>
11. Ткаченко Н.М., Кравченко І.Й. Цукрова промисловість України: минуле і сучасне; шляхи відновлення галузі // Цукор України: науково-практичний галузевий журнал. – 2014. – № 4(100). – С. 24–28.
12. Мазур О.О. Розвиток цукробурякового виробництва в Україні (друга половина XIX – початок XX ст.) // Гуржіївські історичні читання. – 2015. – Випуск 10. – С. 160–62.
13. Кечеджи-Шаповалов М.В. Мировая торговля и участие в ней России / М.В. Кечеджи-Шаповалов. – СПб, 1911. – 71 с.
14. Лялин П. Свекло-сахарное производство / П. Лялин // Библиотека для чтения. – 1836. – № 4. – С. 23–68.
15. Олянич В.В. Розвиток сировинної бази цукрової промисловості на Лівобережній Україні (наприкінці XIX – на початку XX ст.) / В.В. Олянич // Вісник Харківського національного університе-

- ту ім. В.Н. Каразіна. – Вип. 37. – Х.: НМІ «СД», 2005. – С. 64–73.
16. Отчет о состоянии межевания Черниговской губернии за 1870 год. – Чернигов, 1871. – 275 с.
17. Домонтович М.А. Материалы географии и статистики России. Черниговская губерния / М.А. Домонтович. – СПб, 1865. – 868 с.
18. Воблий К.Г. Нариси з історії російсько-української цукробурякової промисловості. Т. 1. Перед розкріпаченням селян 1861 р. / К.Г. Воблий. – К.: УАН, 1928. – Вип. 1. – 244 с.
19. Обзор различных отраслей мануфактурной промышленности России. Т. 1. – СПб, 1862. – 428 с.
20. Панов В. Наставление, каким образом превращать картофель в самый вкусный сахарный сироп, в три часа времени и без употребления купоросного масла / В. Панов // Библиотека для чтения. – 1836. – № 2. – С. 31–40.
21. Разные промышленные новости // Вестник промышленности. – М., 1859. – № 4, апрель. – С. 25–38.
22. Клименко Ф.В. Развитие сельского хозяйства в связи с свекло-сахарной промышленностью в России и на Украине // ВЦП. – 1924. – № 1–2. – С. 1–12.
23. Раковский Л.Е. Цукрова промисловість Сосницького повіту другої половини XIX ст. та її вплив на економічне життя населення / Л.Е. Раковский // Сіверянський літопис. – 2001. – № 4. – С. 85–89.
24. Календарь Черниговской губернии на 1887 год / Сост. Корвин-Пиотровский. – Чернигов: Типография губернского правления, 1886. – 1016 с.
25. Русов А.А. Описание Черниговской губернии. Т. 1. – Чернигов, 1898. – 438 с.
26. Воблий К.Г. Экономическая география Украины. С диаграммами, картограммами и рисунками в тексте / К.Г. Воблий. – К., 1919. – 175 с.
27. Терещенко О.В. Вплив розбудови залізничного транспорту на розвиток цукрової промисловості в Чернігівській губернії в 60-х рр. XIX – на початку XX ст. // Глухівські наукові читання – 2012: 36. матер. II Міжнар. наук.-практ. конф. молодих вчених та студентів, присвяченої 865-літтю першої літописної згадки про Глухів та 68-й річниці звільнення України від німецьких окупантів. – Глухів-Ніжин: Видавець ПП Лисенко М.М. – 2012. – С. 131–132.
28. Русов А.А. Описание Черниговской губернии / А.А. Русов. Т. 2. – Чернигов, 1899. – 327 с.
29. Спичак В.В. Развитие сахарной промышленности в России / В.В. Спичак, В.В. Остроумов. – Курск: РНИИСП, 2010. – 216 с.
30. Толпыгин М.А. Обзор сахарной промышленности в России за производство сахароварения 1911/1912 года / М.А. Толпыгин. – К., 1913. – 24 с.
31. Воинова Н.Е. Становление свеклосахарного производства России (на примере центрально-черноземного экономического района / Н.Е. Воинова. – Курск, 2007. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.scientific-notes.ru>

Степанова О.В. Факторы развития сырьевой базы сахарной промышленности Черниговской губернии в XIX – в начале XX века

Статья посвящена анализу этапов становления сырьевой базы сахарной промышленности. Исследовано положение свекловодства в дореформенный и пореформенный периоды. Доказана зависимость развития сырьевой базы сахарных заводов от процесса их коммерциализации. Определены факторы формирования географии свекловодства и его эволюции.

Ключевые слова: сахарная промышленность, Черниговская губерния, свекловодство, плантации.

Stepanova O.V. Factors of the development of the raw material base of the sugar industry in the Chernihiv province in the XIX – in the beginning of the XX century

This article analyzes the stages of formation of the raw material base of the sugar industry. The position of sugar beet cultivation in pre-reform and post-reform periods has been studied. The dependence of the development of the raw material base of sugar factories on the process of their commercialization is proved. The factors determining the geography of beet cultivation and its evolution are identified.

Key words: sugar industry, Chernihiv province, sugar beet, plantations.

25.02.2018 p.

